

Univerzita Karlova
v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Žárlivost v partnerském vztahu
v souvislosti s pořadím narození partnerů

Kristýna Polášková

Praha, 2009

Vedoucí práce: Mgr. Jan Havlíček, PhD.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 24. června 2009

.....

podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé práce panu Mgr. Janu Havlíčkovi, PhD. za odborné vedení práce, pomoc při analýze dat, rady, připomínky a čas, které mi v průběhu i dokončování práce věnoval. Dále bych chtěla poděkovat paní Mrg. Kateřině Klapilové za možnost podílet se na jejím výzkumu jako pomocná výzkumnice a zejména za její pomoc při zpracovávání praktické části mé práce.

Poděkovat bych též chtěla panu doc. PhDr. Václavu Břicháčkovi za jeho poznámky, vlídné slovo i materiály, které mi v průběhu psaní pomáhaly.

OBSAH

Úvod.....	6
Teoretická část	
1. Rodina.....	7
1.1 Rodina jako primární skupina, její funkce.....	7
1.2 Systemický přístup k rodině.....	8
2. Sourozenecký subsystém.....	9
2.1 Význam pravých i nepravých sourozenců.....	9
2.2 Sourozenecké pořadí u Alfreda Adlera.....	10
2.3 Omezené rodinné zdroje.....	12
2.4 Princip rodinné niky.....	12
2.4.1 Pořadí narození a sexuální strategie.....	13
2.4.2 Pořadí narození a vztahy.....	14
2.4.3 Pociťování rodičovského upřednostňování.....	15
2.4.4 Pořadí narození a osobnostní charakteristiky.....	16
2.4.5 Shrnutí výsledků studií o pořadí narození.....	18
2.5 Žárlivost a rivalita mezi sourozenci.....	18
2.6 Pohlaví sourozenců.....	19
2.7 Další faktory ovlivňující sourozenecké konstelace.....	21
2.8 Tomanův „duplikační teorém“.....	23
3. Žárlivost.....	24
3.1 Žárlivost a závist.....	24
3.2 Žárlivost a teorie pole.....	24
3.3 Partnerská žárlivost.....	25
3.4 Žárlivost z perspektivy evoluční psychologie.....	26
3.5 Sourozenecká rivalita jako předchůdce žárlivosti v dospělosti.....	27
3.6 Vliv attachmentu na míru žárlivosti.....	28
Empirická část	
4. Cíl práce.....	31
5. Materiál a metody.....	32
5.1 Soubor osob.....	32

5.2 Sběr dat.....	32
6. Analýza dat.....	34
7. Výsledky.....	35
Diskuze.....	39
Závěr.....	43
Seznam použité literatury.....	44

Úvod

Ve své práci se zabývám problematikou souvislosti pořadí narození a žárlivosti v partnerském vztahu. V orientační rodině tráví většina jedinců mnoho let svého života, především ale dobu, která má zásadní vliv na utváření jejich osobnosti. Dětství a rodina tak má centrální vliv na vývoj jedince. Rodina dává prostor prvním sociálním interakcím, které následně ovlivňují náš způsob jednání i mimo ni samotnou. Podle mnoha prací se jednotlivé sourozenecké pozice od sebe odlišují a pojí se s nimi jiná míra rivality a žárlivosti. Ve své práci sleduji, nakolik se odlišná míra žárlivosti s ohledem na pořadí narození partnerů pojí se žárlivostí v partnerství.

Moje práce navazuje na širší projekt zaměřený na sledování vlivu menstruačního cyklu na různé aspekty partnerského soužití – sexuálního soužití páru, žárlivosti, trávení volného času, chování partnera k partnerce, měnící se přitažlivost a sexuální apetence ženy aj. Tento výzkum byl od roku 2006 do roku 2009 veden ve spolupráci Fakulty humanitních studií UK, katedry antropologie (Mgr. Barbara Husárová, Mgr. Jan Havlíček, PhD.) a Sexuologického ústavu 1. lékařské fakulty UK (Mgr. Kateřina Klapilová, Prof. Petr Weiss, PhD.). Byl velmi rozsáhlý na sběr dat, přičemž moje praktická část bakalářské práce se vztahuje k závěrečné části výzkumu, na které jsem participovala v roli pomocné výzkumnice.

Teoretická část

1. Rodina

„*Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob.*“ Uvádí Irena Sobotková (2001, str. 9) hned v úvodu své knihy. Toto tvrzení není nikterak nadsazené, vezmeme-li v úvahu, jaké zkušenosti v rámci rodiny zakoušíme a kolik času v našem životě v rodině strávíme. (Rodinou je v tomto případě myšlena rodina nukleární, tvořená rodičovským párem a jejich dětmi.) Rodina je přirozeným útvarem, v němž se odehrává náš každodenní život a výsledkem lidské přirozenosti. Kulturně a historicky se proměňuje, přesto ale jistou podobu rodiny nalezneme ve všech historických společnostech (Horský, Seligová 1997, str. 5-6).

Právě s ohledem na variabilitu jednotlivých kultur a v důsledku toho i rodiny jako takové, je nutné podotknout, že ve své práci čerpám z výzkumů provedených v evropském a americkém kulturním prostředí. V žádném případě si nekladu za cíl zobecňovat předkládané teorie a výsledky svého výzkumu na celosvětovou populaci plošně a jsem si vědoma jejich „kulturního“ omezení.

1.1 Rodina jako primární skupina, její funkce

Rodina od počátku tvoří sociální složku života člověka. Jako základní determinanta zdraví poskytuje sociální oporu (Křivohlavý 2001, str. 95), ale určuje i socioekonomický status člověka – minimálně po určitou část jeho života. V rodině se člověk učí ovládat své potřeby, zakouší primární pocity i sebe/důvěru. Je prostorem první komunikace s druhými lidmi, zprostředkovává jedinci konkrétní modely chování. Pro sociální psychologii i pro socializaci člověka jako takovou je rodina klíčovým pojmem. Má na člověka větší vliv než kterákoli jiná skupina v jeho životě, jelikož v ní jedinec zažívá vůbec první sociální zkušenosti, které jej mohou ovlivnit po zbytek života.

Výrost a Slaměník 1998, str. 325) rozlišují čtyři základní funkce rodiny: reprodukční, materiální, výchovnou a emocionální. Všechny tyto funkce jsou zaměřeny především na děti. Stejní autoři podávají rozsáhlou definici funkce rodiny, podle které je: „*nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu i praktické ověření získaných dovedností v*

rámcí rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádanou normu. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoje k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně.“ (Výrost a Slaměnik 1998, str. 304). Právě poslední věta této definice je klíčovou pro naše účely. Rodinné působení utváří naše postoje k jiným lidem i k nám samým. Zároveň rodina tvoří rodinný systém, který je vždy jedinečný.

1.2 Systemický přístup k rodině

Důležitost rodiny jako systému se v poslední době začala uplatňovat v rodinné terapii jako nové vědecké paradigma, totiž systémový (či systemický) přístup k rodině. Tento nahrazuje redukcionisticko-mechanický přístup ke kauzalitě, podle něhož byly události a děje v rodině vysvětlovány jako lineární řetězce příčin a následků (Sobotková, 2001). V systemickém přístupu dochází k posunu chápání příčinnosti od lineární kauzality ke kauzalitě cirkulární. Zdůrazňuje se tak celost a organizace systému, interakce jeho jednotlivých subsystémů, stejně jako jeho interakce s prostředím a především komplexnost a propojenost procesů.

Pro udržení stability je každý složitější systém nucen vytvářet subsystémy. Tyto subsystémy vnitřně systém člení, v rodině to může být rodičovský a sourozenecký subsystém nebo systémy mužských a ženských členů (Schlippe, Schweitzer 2006, str. 43). Manželský (partnerský) subsystém je základní, subsystém rodič-dítě rozšiřuje původní hranice manželského subsystému. V sourozeneckém subsystému se dítě učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře, učí se vyjednávat i vytvářet kompromisy (Sobotková 2001, str. 25). Interpersonální zkušenosti a dovednosti získané v tomto vztahu dítě uplatňuje i v jiných sociálních situacích, nejprve s ostatními dětmi, později pak i v dalších sociálních interakcích v životě.

Systemický přístup tak poukazuje nejen na důležitost vztahů rodičů a dětí, ale i na důležitost vztahů mezi dětmi samotnými. Zdůrazňuje vliv zkušenosti ze sourozeneckého subsystému na pozdější život jedince. Tato zkušenost se podle mnohých autorů liší u každého dítěte s ohledem na jeho pořadí narození mezi sourozenci (Adler 1958, Sulloway 1996, Toman 2002, aj.)

2. Sourozenecký subsystém

Vztahy se sourozenci jsou pro člověka prvními vztahy s vrstevníky. Sourozenecké interakce se výrazně odlišují od interakcí rodičů, podle Sohniho jsou více hravé (Sohni 2004, str. 29). Tomáš Novák se domnívá, že sourozenecké vztahy někdy představují jakýsi prvek rodinné svépomoci. Bratr nebo sestra mohou v některých případech nahrazovat sourozencům to, co jim nedali rodiče. Této role se nemusí zhostit pouze sourozenci, mnohdy jistou rodičovskou roli či její část nahrazují prarodiče i zcela odlišné a pokrevně nepříbuzné osoby. Vliv sourozenců se však nedá popřít, je snadno dosažitelný, má vrstevnický charakter (Novák 2007, str. 21).

To, jestli má člověk sourozence, jaký je mezi nimi věkový odstup i jakého jsou pohlaví, může mít vliv na jeho vztahy s vrstevníky. Svou sourozeneckou pozici si ale nevybírá, je daná stejně jako počet sourozenců i jejich pohlaví. Vztahy vnímané v rodině jsou pak jakýmsi věnem do budoucího života.

2.1 Význam pravých i nepravých sourozenců

Zdeněk Matějček (2002) přičítal sourozenectví velký význam v pojetí resilience, tedy odolnosti jedince zvládat nepříznivé podmínky a zachovat si i za nich svůj příznivý vývoj. Na základě výsledků výzkumu, který byl prováděn na třech vzorcích osob vyrůstajících v časném dětství v ne zcela příznivých podmínkách, se sledovalo, které životní okolnosti přispívaly k tomu, že tito lidé prošli nepříznivými životními podmínkami relativně nedotčeni. Jedna skupina zůstala v dětství trvale v dětských domovech, druhá ještě v dětství přešla z dětských domovů do SOS dětských vesniček a třetí přešla do individuální pěstounské péče. Jako významný resilienční činitel se projevily právě sourozenecké vztahy. Osoby, které prošly SOS dětskými vesničkami, kde se v jedné „rodině“ scházejí jak vlastní sourozenci, tak jiné, pokrevně nepříbuzné děti, a jsou v dospělosti uspokojivě společensky zařazeny, popisovaly silnou sourozeneckou soudržnost a pocit, že všichni společně patří do jedné rodiny. Tato soudržnost přetrvává do dospělého věku, mezi sourozenci se vytvořilo typické hierarchické uspořádání včetně dominance a autority starších sourozenců, stejně jako typické sourozenecké tabu, kdy sourozenci (včetně pokrevně nepříbuzných) nejsou jedni pro druhé sexuálně přitažliví.

Tyto výsledky ukazují, že příbuzenská „nepokrevnost“ není překážkou k navázání hlubokých, pevných a trvalých sourozeneckých vztahů, které vykazují významnou resilientní

povahu. Podmínkou je, aby složená, či jinak doplněná rodina, měla funkci rodiny (Matějček, Dytrych 2002, str. 69-71).

Sohni (2004, str. 49) se zabírá myšlenkou, že v současnosti mizí sourozenecké rodiny v nám známé formě. Potenciál ale vidí v nově vznikajících rodinných formách. Vedle biologických sourozenců existují ještě kulturně a sociálně definované sourozenecké vztahy. Rozvody, pěstounské a adoptivní rodiny i nově uzavíraná manželství, do kterých si partneři přivádějí děti z předešlých vztahů, tak podle tohoto autora vytvářejí „sourozectví na určitou dobu“ (*Geschwister auf Zeit*). Stěžejní vliv má pak právě tento společný vývoj, během něhož se děti setkávají a který je formuje.

Na tomto místě je nutno dodat, že hovoříme pouze o vztazích mezi sourozenci v nově utvořených rodinách a ne o vztazích dětí s nevlastními rodiči. Ty jsou jiné povahy a zdaleka nemusí mít natolik protektivní charakter, jak nastiňuje výzkum Matějčka a Dytrycha. Jiná studie prováděná v zahraničí (Jankowiak & Diderich, 2000) se zaměřila na zkoumání míry solidarity mezi vlastními a nevlastními sourozenci, kteří byli vychováváni v polygamní komunitě Mormonů. Tato komunita je mezi jiným zvláštní v tom, že potírá genetické rozdíly vlastních a nevlastních sourozenců a zdůrazňuje jejich jednotu a solidaritu. Autoři studie na této komunitě zkoumali, zda je míra sourozenecké solidarity ukázkou genetické příbuznosti nebo vedlejším produktem emoční blízkosti, která se vytváří společným soužitím dětí. Autoři však našli vztah mezi větší mírou solidarity u vlastních sourozenců než u sourozenců nevlastních.

Flinn a spol. (1999) ve své dlouhodobé studii zaměřené na zkoumání vlivu vesnického prostředí na zdraví dítěte zkoumal i efekt prostředí nevlastní rodiny na fyzický růst dítěte. Z jeho výsledků vyplynulo, že nevlastní děti (dívký ve věku 0-10 let a chlapci ve věku 10-20 let) měli s ohledem ke svému věku nižší váhu než jiné děti, včetně jejich částečně nevlastních sourozenců, se kterými bydleli v jedné domácnosti. Vlastní a nevlastní sourozenci přitom původně měli stejnou porodní váhu. Tento výzkum tak podpořil hypotézu, že nevlastním dětem je častěji než dětem vlastním věnována menší péče. Ta s sebou nese rizika větší morbidity těchto dětí, ale i jejich psychologických a edukačních problémů.

2.2 Sourozenecké pořadí u Alfreda Adlera

Již Alfred Adler, jako zakladatel „individuální psychologie“ poukazoval na skutečnost, že raná socializace v rodině je úzce spjata s pořadím narození sourozenců.

Prvorozené děti mají podle Adlera tu nevýhodu, že musejí ustoupit ze středu rodičovské pozornosti, když přijde na svět mladší sourozenec. Tento proces popsal Adler jako sesazení z trůnu (*Entthronung*). Pokud se děti na příchod sourozence připraví, mohou touto zkušeností růst. Narodí-li se však druhé dítě příliš brzy po prvním, prvorozené dítě citově trpí a cítí se odstrčeno. Tím se cvičí k osamělosti (Adler 1958, str. 47). Starší dítě bylo zvyklé, že mu vše může patřit a nemusí se s nikým dělit o rodičovskou pozornost. Když se ale pozornost matky zaměřuje na někoho jiného a nemá již na prvorozené dítě tolik času jako dřív, začne mnohdy podle Adlera silně žárlit a vzteky bojovat o to, aby si rodiče připoutalo k sobě a navodilo si tak příjemnou situaci (Adler 1994, str. 86).

Druhé či prostřední děti se podle Adlera rodí do sociálně vyvážené situace, dělí se o matčinu pozornost se sourozencem či sourozenci a nezakoušejí trauma odsunutí ze středu pozornosti. Starší sourozenec jim je podnětem k většímu usilování o úspěch.

Nejmladší děti bývají obvykle rozmazlovány a nepadno si vytvářejí sociální cit. Mají tak společně s nejstaršími největší pravděpodobnost, že se u nich vyskytne porucha přizpůsobení (Adler 1958, str. 148). Rozmazlovány pak bývají údajně proto, že rodiče mívají většinou velikou radost, že mohli ještě jedno dítě mít. Nejmladší dítě vyrůstá oproti svým sourozencům v jiné situaci. Jen ono totiž nemá za zády žádného pronásledovatele.

Nutno však podotknout, že struktura společnosti se od Adlerových dob poněkud změnila. Ženy již nerodí tak velký počet dětí, je proto nutné postupovat při aplikaci Adlerovy teorie na současnou společnost opatrně.

Zejména Adlerovu tezi o sesazení z trůnu staršího sourozence příchodem mladšího na svět popisovanou jako trauma a příčinu sourozenecké rivality nelze brát podle Sohniho (2004, str. 46) příliš vážně. Sohni se odvolává na studie Schützeho (1986), Kreppnera (1990) a Savioze (1968) (podle Sohniho, 2004), které tuto tezi nepodpořily. Prvorozené dítě prý nejeví během delší fáze výlučné pozornosti žádné exkluzivní nároky. Sesazení z trůnu je mýtem již ve svých strukturálních předpokladech, stejně tak jako jeho touha zbavit se mladšího sourozence a zničit ho. Z výzkumů sourozenectví v rodinném kontextu, na které se Sohni odvolává, vyplývá, že jsou zaměňovány narušené vztahové procesy a vývoj ve vhodných podmínkách. Projektivní postoj rodičů umožňuje vývojově konstruktivní konfrontace staršího dítěte s novorozeným sourozencem.

2.3 Omezené rodinné zdroje

Z evolučního pohledu čelí rodiče problému zaopatření a investic do svých potomků. Bylo by pro ně reprodukčně výhodné přiřadit potomkům limitované zdroje, které by byly co nejefektivněji využity ke zvýšení jejich šancí na přežití a reprodukci. Rodiče, kteří investovali do svých potomků diferencovaně, tím vyřadili z reprodukce ty, kteří tak nečinili. Tato strategie mohla vést k rozdílnému investování do potomků podle jejich věku (Trivers, 1972). Podle Dalyho a Wilsona (1987) rodiče investovali nejvíce do vyspělého potomka, nebo do toho, který byl s největší pravděpodobností schopen transformovat tyto investice do reprodukčního úspěchu.

2.4 Princip rodinné niky

Sourozenecké konstelace nebo též pořadí narození má mít podle mnoha autorů nesporný vliv na osobnost člověka, na to, koho si vezmeme, na naše děti i výběr zaměstnání. Jisté je, že pořadí narození i pohlaví dítěte může zvýšit pravděpodobnost výskytu určitých osobnostních charakteristik.

Proč se ale děti v rámci jedné rodiny odlišují? Řada studií ukazuje, že se jedinci narození v různém pořadí odlišují v některých osobnostních rysech a to tak výrazně, že mají některé rysy mnohem více podobné mezi sebou než se svými vlastními sourozenci. Odpověď na tuto otázku poskytuje Sullowayův „princip rodinné niky“. Frank Sulloway vychází z Darwinových úvah o přírodním výběru a přežití schopnějšího když uvádí, že osobnost je repertoárem strategií, které jedinec vyvíjí za účelem přežít dětství. Tyto strategie společně tvoří strategie sourozenecké – ze kterých nejsou vyloučeni ani jedináčci, kteří se stejně jako ostatní děti snaží (ne však nutně vědomě, ale za účelem přežít) maximalizovat rodičovské investice (Sulloway 1996, str. 86). Sourozenecké strategie sledují koncept rodinné niky. Podle J. Williho (1985) konceptu přejatého z oblasti etologie člověka je sourozenecká strategie rivality chápána takto: Rodinné zdroje jsou omezené, pomocí specializace v rámci rodinné niky, to znamená na základě co možná největšího odlišení se od sourozenců, usiluje každý jedinec o co nejintenzivnější pozornost rodičů. Každý nalezne ve své specializaci zvláštní ocenění. Tím může být zabráněno vysilujícím soupeřivým bojům, jelikož konkurenti odlišně využívají omezené zdroje. Podobně jako Darwin spatřuje Sulloway v rivalitě kreativní potenciál, který podporuje různost a rozvoj nadání (Sohni 2004, str. 39).

Systematickou sourozeneckou diferenciací, tedy snahu jedince o co největší odlišení se od sourozenců, popisuje Sulloway (1996, str. 96) jako *Sibling Contrast effect* (efekt

sourozenecké odlišnosti). Ten je u sourozenců stejného pohlaví větší než u sourozenců pohlaví opačného. Přestože je tento fenomén v současnosti dobře zmapován, psychologické mechanismy, které jej podmiňují, teprve začínají být odhalovány.

- **Prvorození:** Podle Sullowayova přístupu mohou prvorození minimalizovat distribuci rodičovských investic na své mladší sourozence tím, že budou podporovat názory a mínění svých rodičů nebo udržovat rodičovský status quo.
- **Další děti:** Se již rodí do konkurenčního prostředí o rodičovské investice. Za účelem tyto investice získat, osvojují si jiné strategie, než mají prvorození. Sulloway předpokládá, že jsou to právě psychologické strategie, které umožňují dalším sourozencům odchýlit se od pozice a přesvědčení, které jsou vlastní jejich rodičům. Tím je i méně pravděpodobné, že budou udržovat rodičovský status quo. Kdyby tak neučinili, byli by vyřazeni z reprodukce svými dalšími později narozenými sourozenci, kteří by tak udělali.

Na tomto základu staví Sulloway své předpoklady o odlišnostech mezi sourozenci v jedné rodině, které se podle jeho názorů projevují i v míře konzervatismu, zaměření na výkon, odpovědnosti aj. Tento autor strávil mnoho let shromažďováním a zpracováváním biografických údajů významných vědců, objevitelů a historických osobností. Svým studiem došel k závěru, že mezi objeviteli a inovátory se vyskytuje více později narozených než prvorozených jedinců. Ti mají tendenci původní stav spíše bránit a držet se ověřených teorií. Jako reakce na Sullowayovu publikaci *Born to rebel*, ve které tuto problematiku podrobně rozpracovává, se objevilo mnoho studií, které testují jeho hypotézy.

2.4.1 Pořadí narození a sexuální strategie

Obraz toho, jak reagovali lidé kolem nás v rodině, si podle Nováka (2007) odnášíme i do manželství. Je možné je přijmout a řídit se podle nich, nebo je zamítnout. Přijetí je psychicky méně náročné než odmítnutí, a proto se častěji setkáváme s první možností.

Michalski a Shackelford (2001) se inspirovali Sullowayovou publikací *Born to rebel*, když ve své studii empiricky zkoumali vztah pořadí narození a sexuální strategie. Sulloway předpokládal, že prvorození budou spíše než další děti sledovat dlouhodobou sexuální strategii, a to zejména kvůli jejich větší identifikaci s rodiči a jejich připsaným statutem.

Dlouhodobá sexuální strategie přitom znamená ochotu investovat čas, energii i prostředky do partnera a vyhledávání menšího počtu sexuálních partnerů.

Pro testování své hypotézy použili autoři dotazník sociosexuality (SOI), který rozlišuje mezi *restriktivní a volnou* sexuální strategií. Jejich první předpoklad zněl, že další děti budou v poměru k prvorozeným vykazovat vyšší míru sociosexuality. Druhou hypotézou bylo, že další děti, ve srovnání s prvorozenými, si budou přát mít více sexuálních partnerů v několika intervalech během života. Třetí hypotéza zněla, že prvorození budou chtít vstoupit do manželství dříve než později narození (vycházejí z předpokladu, že sledují spíše dlouhodobé sexuální strategie). Poslední, čtvrtá hypotéza usuzovala, že později narození budou chtít mít vlastní děti v pozdějším věku než prvorození.

Ve shodě s hypotézou si další děti ve srovnání s prvorozenými přály mít více sexuálních partnerů během několika dalších let jejich života. Zároveň chtěly mít vlastní děti v pozdějším věku než prvorození. Ve studii se však nepotvrdilo, že by další děti vykazovaly vyšší míru sociosexuality a chtěly vstupovat do manželství v pozdějším věku než prvorození.

Výsledky výzkumu tak podpořily Sullowayovy hypotézy jen částečně. Je otázkou, nakolik pravdivé údaje o sobě respondenti uvedli. Jedinácci byli z analýzy zcela vyřazeni, přestože v jiných podobných výzkumech se jejich odpovědi většinou shodují s odpověďmi prvorozených.

2.4.2 Pořadí narození a vztahy

Catherine Salmon (2002) navazovala na své předešlé studie (Salmon 1999; Salmon and Daly 1998), které ukázaly, že pohlaví a pořadí narození jsou výraznými prediktory pro rodinné cítění, když zkoumala vliv pořadí narození na vztahy (rodinné, přátelské a sexuální).

Salmon si kladla otázku, zda prostřední děti, které se podle dosavadních výzkumů jeví jako méně orientované na rodinu z důvodu nižší míry rodinné podpory ve smyslu rodičovských investic (odkaz na Sullowayovu rodinnou niku), mají tendenci uzavírat vzájemné aliance mimo rodinu a jsou takřikajíc odborníky na vztahy. Zároveň chtěla testovat, jestli se rozdíly v pořadí narození promítají do partnerských vztahů. Svůj výzkum prováděla na 240 vysokoškolských studentech, kteří vyplňovali dotazník týkající se jejich postojů k přátelům, rodině (The Familial Orientation scale zjišťující pozitivní či negativní postoj k rodině) stejně jako k některým aspektům partnerského chování pomocí SOI (dotazník sociosexuality).

Podle výsledků její studie má pořadí narození významný vliv hned v několika oblastech. Dle očekávání projevovali prostřední děti kladnější postoj k přátelům, ale k rodině obecně postoj méně kladný. Projevovaly menší ochotu pomoci rodině v nouzi než prvorození a benjamínci. Stejně tak partnerství se zdálo být ovlivněno pořadím narození, nejvíce v oblasti nevěry, kde se prostřední děti jeví jako sourozenecká pozice s nejmenší tendencí podvádět partnera/ku. Ženy narozené jako prostřední děti vykazovaly i nižší míru sociosexuality.

2.4.3 Pociťování rodičovského upřednostňování, blízkost k příbuzenstvu a rodinný rebel

Kolektiv autorů pod vedením Percy Rohdeho (2003) testoval tři roky na mezinárodním vzorku různé hypotézy vycházející ze Sullowayovy knihy *Born to rebel*. Autoři použili dotazníky, které vyplnilo 2024 účastníků studie z Rakouska, Německa, Izraele, Norska, Ruska a Španělska, přičemž všichni byli studenti. Každý z probandů musel mít alespoň jednoho sourozence.

První testovaná hypotéza zněla, že jsou-li sourozenci dva, bude prvorozený mít bližší vztah k jednomu z rodičů než další narozený. Pokud jsou sourozenci tři nebo více, budou prostřední děti těmi, kteří budou mít ke svým rodičům nejdál.

Druhá hypotéza se týkala otázky, kdo je rodinným rebellem. Tato problematika se dotýká sourozenecké deidentifikace (co největšího odlišení se od svých sourozenců) motivované touhou získat jedinečnou identitu a tím redukovat srovnávání se starším sourozencem ze strany rodičů. Jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout, je stát se rodinným rebellem. Jelikož se dle Sullowayova (1996) názoru prvorození nejčastěji identifikují se svými rodiči, měli by nejméně často převzít roli rebela.

Autoři nakonec testovali též hypotézu, že ženy budou mít blíže ke svému příbuzenstvu než muži. Stavěli tak na předpokladu, že ženy jsou více zapojeny do rodičovské péče než muži a zároveň častěji využívají pomoci rodiny. Dále použili scénář „svědka dopravní nehody“, respondenti si měli představit a následně zaškrtnout z vybraných možností, ke komu by se uchýlili pro poskytnutí emoční opory. Nakonec se dotazovali, kdo byl podle nich nejvíce upřednostňovaným dítětem, jestli oni nebo některý ze sourozenců a které z dětí bylo rodinným rebellem.

Výsledky studie ve shodě s hypotézou prokázaly, že rebellem rodiny jsou další narozené děti, které zároveň neměly ke své rodině tak blízko jako ostatní. Tam, kde byli sourozenci v rodině dva, uváděli prvorození bližší vztah k jednomu z rodičů jako k nejbližší osobě než další narození. V případě rodiny se třemi a více sourozenci byla touto osobou u prostředních

sourozenců matka nejméně často. Častěji než prvorození a „benjamínci“ uváděli prostřední narození jako nejbližší osobu otce nebo sourozence. Přesto byl tento efekt blízkosti k rodiči zřejmý pouze u sourozenců, kteří měli v poměru k ostatním starší matky v době, kdy přišli na svět. Nebyly však zjištěny rozdíly mezi pořadím narození a preferencí rodiče pro emoční oporu.

2.4.4 Pořadí narození a osobnostní charakteristiky

Jak již bylo uvedeno výše, odlišují se děti v rámci jedné rodiny, což se může promítat do jejich osobnostních charakteristik. Následující uvedené studie testují hypotézy vycházející z předpokladu, že s každou sourozeneckou pozicí se pojí určité osobnostní charakteristiky.

Cílem studie Johna Price (1969) bylo sbírat data od rodičů o jejich dětech tak, aby porovnal osobnostní charakteristiky sourozenců z jedné rodiny. Podmínkou bylo stejné pohlaví sourozenců, kteří museli být nejméně dva a starší osmnácti let. V konečném vzorku bylo 609 párů sourozenců.

Rodiče měli porovnat dvě své děti stejného pohlaví a vyplnit devadesáti položkový dotazník týkající se otázek na školní docházku dětí, jejich předškolního období, fyzického vývoje, rodinného života, sociálního života v období dospívání a puberty, temperamentu, nálad a dispozic, zájmů a zvyklostí i obecných údajů. U každé z devadesáti položek měli rodiče na výběr mezi odpověďmi. Mohli uvést, 1) že daná položka odpovídá spíše staršímu dítěti 2) položka odpovídá spíše charakteristikám mladšího dítěte 3) není možné určit, kterému z obou dětí odpovídá více.

Dotazníky vyplňovali oba rodiče a shoda mezi jejich výpověďmi byla vypočítána pro každou položku zvlášť. Rodiče se více shodovali ve svých výpovědích o synech než o dcerách.

Z mnoha výsledků studie vyšly tyto tři atributy charakteristické pro prvorozené: 1) Prvorození vykazovali v dětství menší radost z mazlení (blízkého fyzického kontaktu). 2) Snáze se učili, ve škole byli pilnější, sami na sebe kladli vyšší nároky, byli vážnější, metodičtější, více dodržovali zákony, byli více pořádkumilovní a méně impulzivní. 3) Dříve se naučili mluvit a psát a výše skórovali v přirozených školních vlohách. Tyto tři skupiny atributů prvorozených na sobě byli poměrně nezávislé.

V roce 1971 A. P. Mac Donald provedl výzkum na vliv pořadí narození na osobnostní charakteristiky. 786 studentů soukromé vysoké školy rozdělil na jedináčky, prvorozené a další narozené. Testoval u nich míru extraverze, rigidity, dogmatismu, naplňování společenských očekávání a potřeby uznání.

Data byla nejprve analyzována s ohledem na velikost rodiny respondentů, ale žádná z proměnných v této souvislosti nevykazovala signifikantní korelaci. Jedináčci vykazovali nejvyšší míru potřeby po naplnění společenských očekávání, za nimi následovali prvorození a nejnižší míru pak benjamínci. Rigidita byla nejvyšší u prvorozených, následně u benjamínků a nejnižší byla u jedináčků. Benjamínci z rodin majících dvě děti vykazovali vyšší míru extraverze.

Jiná studie zkoumala vztah pořadí narození a konzervativizmu. Navazovala na předešlé studie a vycházela z předpokladu, že prvorození budou konzervativnější v důsledku jejich větší orientace na dospělé a jejich tradice i tendence k udržování tradic dospělých.

Autoři studie P. Roodin a G. Vaught (1972) testovali své hypotézy na vzorku 107 vysokoškolských studentek, neshledali však žádnou souvislost mezi prvorozenými studentkami a vyšší mírou konzervativizmu. Výsledky naopak ukazovaly, že prvorozené ženy byly méně konzervativní než další narozené (benjamínci). Autoři své výsledky odůvodnili tím, že role ženy může být více orientovaná na dospělé a konzervativní než role mužská. Je podle nich proto třeba v obdobných studiích testovat obě pohlaví. Je však otázkou, nakolik je v současné době role ženy konzervativní a tradiční z pohledu přejímání hodnot.

B. Lewis (1975) testoval míru religiozity s ohledem na pořadí narození. Ke studiu pořadí narození jsou podle jeho názoru relevantní faktory jako konformita, závislost a afiliace. Vycházel z Demberových výzkumů (Dember, 1964 podle Lewis, 1975), který zjistil, že prvorození vykazovali výrazně vyšší míru afiliace (zde ve smyslu potřeby být veden, přebírání morálních hodnot rodičů, potažmo církve) než benjamínci. Většina prvorozených byla více výkonnostně orientovaná než benjamínci a prvorození muži vykazovali relativně nízkou rezistenci proti sociálnímu vlivu a konformitě.

Po zaznamenání jistých shod mezi konformitou, závislostí a afiliací jak u pořadí narození, tak u religiozity, předpokládal Lewis, že prvorození budou častěji než benjamínci navštěvovat bohoslužby (tedy vykazovat vyšší míru religiozity).

Výsledky studie však jeho hypotézu nepodpořily. Nebyly nalezeny ani žádné mezipohlavní rozdíly. Problémem této studie mohlo být, že byla prováděna na studentech malé Baptistické školy. Data sbíraná na necírkevních školách by mohla, s ohledem k jinému složení studentů, ukázat jiné výsledky, nehledě na to, že je otázkou, zda se frekvence návštěv bohoslužeb dá posuzovat jako skutečná religiozita.

Vztahem mezi pořadím narození a osobnostními charakteristikami se ve svém výzkumu zabývali již jednou zmiňovaní Michalski a Shackelford (2002). V návaznosti na Sullowayovy poznatky testovali pětifaktorový model základních rysů osobnosti na několika stovkách dospělých jedinců, a to jak na vzorku geneticky příbuzných, tak na vzorku smíšeném z částečně nevlastních, zcela nevlastních i adoptivních sourozenců.

Ve studii se v rozporu se Sullowayovou hypotézou prokázala pozitivní korelace prvorozených s otevřeností novým zkušenostem. Nebyl ani prokázán žádný vztah mezi prvorozenými a svědomitostí, introverzí nebo emoční stabilitou. U prvorozených se potvrdila pouze jejich negativní korelace s přívětivostí.

2.4.5 Shrnutí výsledků studií o pořadí narození

Výše uvedené studie se jednoznačně neshodují na tom, že by pořadí narození mělo zásadní vliv na osobnostní charakteristiky člověka. Mnohé však ve shodě se Sullowayovou teorií potvrdily, že prvorození se v jistých aspektech od benjamínků liší. Je otázkou, jestli nepotvrzení Sullowayových hypotéz netkví spíše v nedostacích jednotlivých výzkumů (které byly prováděny na nereprezentativním vzorku studentské populace, někdy pouze na jednom pohlaví a především téměř výhradně na jedné konkrétní univerzitě, což vypovídá spíše o studentech dané vysoké školy a nemusí mít relevantní výpověď o populaci jako takové).

2.5 Žárlivost a rivalita mezi sourozenci

Alfred Adler hovořil o sourozenecké žárlivosti v souvislosti se sesazením z trůnu, ke kterému dochází po narození mladšího dítěte. Starší dítě tak žárlí na péči věnovanou mladšímu sourozenci, díky němuž ztrácí své výsostné postavení.

Podle Franka Sullowaye je žárlivost prvorozených spojena s obranou jejich vlastních zájmů. Rodinná nika prvorozených souvisí s tím, že jsou prvními. Brání tak svoji niku nesoucí výhody, aby ji upřeli mladším sourozencům. To má za následek sociální dominanci a obranu prvorozených (Sulloway 1996, str.100).

Zdeněk Matějček se domnívá, že určitá dávka žárlivosti a rivality mezi sourozenci je přirozená a normální. Osobní potřeby, práva a zájmy nutně narážejí na stejné potřeby, práva a zájmy toho druhého či dalšího sourozence, přičemž každý se snaží dosáhnout vlastního uspokojení. Jistým způsobem mohou však pozitivně stimulovat sociální i kognitivní vývoj dítěte a přispívat k diferenciaci jeho osobnosti stejně jako k utváření jeho identity (Matějček 2005, str. 367).

Sohni (2004, str. 41) popisuje sourozeneckou rivalitu jako strach jedince ze zbavení své pozice. Nevztahuje ji přitom nutně pouze na prvorozené dítě. Jedná se podle něj o „boj“ o konkrétní pozici. Rivalita je tak za těchto podmínek destruktivní představou, která, pokud se mezi sourozenci objeví ve své „smrtné“ podobě, nejedná se pouze o záležitost týkající se sourozenců, ale je přejata z narušené vztahové struktury rodičů. Obdobně jako Adler tak Sohní zdůrazňuje důležitost přístupu rodičů ve vztahu žárlivosti a rivality u dětí. Sohní se odvolává na Rosse a Milgrama (Ross a Milgram, 1982 podle Sohní, 2004), podle nichž žárlivost vyvolává upřednostňování jednoho dítěte dospělými (nejčastěji rodiči) před druhým (nebo před dalšími dětmi). Tím je silně zatížen celý sourozenecký vztah, jelikož trpí nejen dítě, které se cítí být odstrčené, ale i dítě upřednostňované. To proto, že je podle autora bezprostředně narušován jeho přirozený vývoj, když jej ostatní sourozenci vylučují jako „oblíbence“ rodičů ze svých řad.

Míra sourozenecké rivality je podle Sohního (2004, str. 44) ovlivněna nejen přístupem rodičů k dětem samotným, ale i jejich přístupem k dětským hádkám. Do těch rodiče zasahují tehdy, překročí-li jejich trpělivost určitou mez. Dětské hádky je ale podle autora třeba vnímat jako základní vztahovou potřebu, kdy se děti jak fyzicky, tak emočně sblížují. Dovolit dětem aktivně vstupovat do rozepří a nesnažit se je za každou cenu řešit za ně, podporuje kultivaci jejich vztahu.

Rivalita mezi sourozenci tak představuje vztahové dění na horizontální úrovni (mezi sourozenci samotnými) za aktivního působení vertikálních podmínek (rodiče či jiní pečující dospělí). Rodiče mohou tento proces narušovat nebo podporovat jeho přirozený rozvoj (Sohní 2004, str. 44).

2.6 Pohlaví sourozenců

Jak již popisoval Sulloway v rámci efektu sourozenecké odlišnosti (*Sibling Contrast effect*), snaží se jedinci (ne nutně vědomě) co nejvíce odlišovat od svých sourozenců, a to tím víc, jsou-li stejného pohlaví. Nezáleží tedy pouze na pořadí jejich narození mezi sourozenci,

ale i na jejich pohlaví a věkovém odstupu od sourozenců. To vše má vliv na typ zkušeností, které si dítě z rodiny odnáší. Touto problematikou se blíže zabýval Walter Toman (2002, str. 16-37) a z pohledu jejich pohlaví děti popisuje následovně:

- Dva bratři: v případě dvou bratrů lze očekávat, že starší bude mít tendenci přebírat za mladšího bratra odpovědnost. Rodiče tento postoj často vědomě či nevědomě vyžadují, když chtějí, aby starší bratr bral na mladšího ohled. Bratři mezi sebou více než jiné sourozenecké kombinace mívají mocenské konflikty, které jsou tím větší, čím menší věkový odstup mezi nimi je. Pro mladšího bratra je charakteristické úsilí vyrovnat se staršímu bratrovi, mimo domov ale rád využívá jeho ochrany. Tyto děti bývají dobře připraveny na kontakt s vrstevníky stejného pohlaví.
- Bratr a sestra: v tomto případě se starší bratr také učí být ochranný, ale navíc ještě galantní vůči dívkám. Na péči rodičů o malou sestru může ale reagovat i žárlivě. U mladší sestry se pak dle Tomana může vyvinout obzvlášť ženské chování a bude v mužích i nadále vyhledávat oporu. Sourozenci jsou však dobře připraveni na kontakt s vrstevníky opačného pohlaví.
- Sestra a bratr: tedy obrácené sourozenecké pořadí má u starší sestry podněcovat obzvlášť mateřské sklony. Sestra bratra chrání, přebírá za něj zodpovědnost a pečuje o něj. Mladší bratr pociťuje péči sestry jako samozřejmost a je mu dopřáno více volnosti. Mateřskou roli pak očekává i od ostatních dívek a žen. Opět jsou ale oba sourozenci připraveni na interakce s opačným pohlavím.
- Dvě sestry: se vyznačují velkými konflikty o přízeň rodičů, zejména je-li mezi nimi malý věkový odstup. Starší sestra (obdobně jako starší bratr bratra) zastává roli vůdce, je od ní očekávána větší zodpovědnost, zatímco mladší disponuje vyšší mírou volnosti. Dříve či později se však mladší sestra začne autoritě starší vzpírat. Ani jedna z nich však není dostatečně připravena na kontakt s chlapci.
- Smíšené pozice: mají tu výhodu, že sourozenci jsou dobře připraveni na kontakty s vrstevníky stejného i opačného pohlaví. Jejich základní charakteristiky se vztahují k vrstevníkům obou pohlaví. Prostřední děti ve smíšených sourozeneckých pozicích si osvojují všechny typy vztahů, které mají k dispozici. Záleží u nich však na tom, jestli se v sourozenecké konstelaci nacházejí spíše ve starší části a jsou spíše vzorem, nebo v části mladší a nechají se vést staršími. Je jim však věnováno méně pozornosti, jelikož výraznější sourozenecké pozice (prvorození a „benjamínci“) jsou obsazeny jejich sourozenci.

- Samostatnou skupinu pak tvoří dvojčata. Přestože se narodila prakticky současně a nemají tak zkušenost s věkovým odstupem, mívá jejich okolí tendence považovat jedno za starší a dominantní. Nemají ale zprvu zkušenost s mocenskou ani zkušenostní výhodou. Dvojčata jsou většinou stále spolu a ve dvou.

Celkově podle Tomana platí, že má-li někdo více sourozenců stejného typu, je tedy například nejstarším bratrem dvou sester, platí pro něj stejné charakteristiky jako u typu základního, pouze jsou více umocněny.

U Tomanova rozdělení sourozenců podle pohlaví je zajímavá právě sourozenecká konstelace dvojčat. Promítá se do ní totiž očekávání okolí spojená s jednotlivými charakteristikami dětí podle pořadí narození, když od prvního („staršího“) z dvojčat očekává dominanci. Pokud má tak malý věkový rozdíl natolik silný psychologický efekt, je zřejmé, že ve všeobecném povědomí jsou charakteristiky pro jednotlivá pořadí narození pevně ukotvena.

2.7 Další faktory ovlivňující sourozenecké konstelace

Věkový odstup mezi sourozenci

Faktor věkového odstupe mezi sourozenci vstupuje do hry velmi významně. Pokud je podle Tomana mezi sourozenci malý, tedy jeden až dva roky, soupeří mezi sebou sourozenci o lásku rodičů. Jakmile je věkový odstup sourozenců kolem pěti let, dovede se starší sourozenec lépe vyrovnat s příchodem mladšího sourozence na svět, necítí tak silné ohrožení a pociťuje již svoji pozici jako jistou. Věkový odstup nad šest let však začne vytvářet nová sourozenecká pořadí, kdy se mladší může stát prvorozeným v nové sourozenecké skupině. To proto, že mladší sourozenec sotva může staršímu konkurovat. Pokud jsou sourozenci s takovýmto výrazným věkovým odstupem pouze dva, stávají se z nich „kvazi-jedináčci“. Je-li rodina velká, začnou se mezi sourozenci utvářet podskupiny podle jejich věkové blízkosti.

Sourozenci v rodině s postiženým dítětem

Na tomto místě je nutno podotknout, že vždy záleží na typu a rozsahu postižení dítěte. Zdraví sourozenci mají ke svým postiženým sourozencům často podle Sohniho ambivalentní vztah. Na jednu stranu s nimi bývají pevně spjati, na stranu druhou se však v rodině objevují hluboce zraňující konflikty. Napětí z toho vyplývající může vést od identifikačních změn až po vnitřní rozervanost. Rodiče od zdravých sourozenců často očekávají pomoc a ohleduplný postoj vůči postiženému sourozenci. Zatímco starší děti jsou ve „zdravých“ rodinách svými

mladšími sourozenci předháněni pouze okrajově, v rodinách s postiženým dítětem je tomu naopak. Pokud je postiženým dítětem starší sourozenec, přebírá časem mladší sourozenec roli prvorozeného. Postižené děti neprocházejí výrazným psychosociálním vývojem, jsou odkázány na podporu vertikální vztahové sítě. Tím spíše sahají po péči dospělých a rodičů, což mnohdy oslabuje jejich vztahy s vrstevníky (Sohni 2004, str. 89-92). Postižení dítěte tak může sourozeneckým pořadím doslova zamíchat.

Smrt rodičů

Tento faktor ovlivňující sourozenecké konstelace není v našem prostředí již tak běžný jako dříve, přesto má však podle Sullowaye, pokud k němu dojde, výrazný vliv. Sulloway (1996, str. 136-140) vycházel z předpokladu, že sourozenecká rivalita má jeden důvod, totiž získat rodičovské investice. Pakliže rodičovské investice vyvolávají efekt pořadí narození, měla by jejich nepřítomnost modifikovat výsledky. Proto by se podle jeho teorie ti sourozenci, kteří vyrůstali v dětských domovech, neměli chovat jako typičtí prvorození či další děti. V tomto vztahu ale podle Sullowaye (1996) sehraje ještě důležitou roli faktor sociálního prostředí sirotků. Ve vyšší a střední třídě redukuje ztráta rodičů typické sourozenecké rozdíly v jejich postoji k radikalitě. V nižší sociální vrstvě má brzká rodičovská ztráta efekt opačný. Vede prvorozené k většímu konzervativismu a tím jejich mladší sourozence k ještě většímu „rebelování“ než je u nich obvyklé. To proto, že často není žádný jiný dospělý ani pečovatel, který by se o děti staral, a prvorození přejímají roli rodičů.

Pokud zemře jeden z rodičů, vzniká podle Sullowaye konflikt mezi dalším dítětem/dalšími dětmi a rodičem, který zůstal naživu. U prvorozených jsou údajně tyto konflikty menší.

Smrt rodičů tak nepřímo ovlivňuje osobnost dětí prostřednictvím vlivu na rodinné role a rodinnou niku. Žal ze smrti má většinou za následek, že se sourozenci pro sebe stávají větší oporou.

Jiné vlivy

Kromě věkového odstupu dětí, jejich pohlaví a postižení zasahují na sourozence další vlivy. Patří k nim například i tělesné rozdíly, pořadí narození rodičů (podle Lemana je pro každého z rodičů typické upřednostňovat to dítě, které odpovídá jeho sourozenecké pozici) nebo spojení dvou či více rodin při smrti jednoho z rodičů nebo po rozvodu (Leman, 2006/1985, str. 28). Osobnost dítěte spoluutváří mnoho faktorů, ať již to jsou osobnostní

charakteristiky, intelektové vybavení, sociální či etnický původ rodiny, její politická orientace, sociální prostředí a mnohé jiné. Nehledě na to, že sourozenecké konstelace nejsou jednou pro vždy dané. Mění se s každým dalším dítětem, které se do rodiny narodí. Můžou se ovšem také proměnit smrtí některého z dětí, nebo samotné vztahy mezi dětmi mohou oslabit v případě, že si při rozvodu rodiče děti „rozdělí“.

2.8 Tomanův „duplikační teorém“

Na základě výzkumu rodin dospěl Walter Toman k formulaci partnerských prognóz, jejichž pravidla shrnul pod tzv. *duplikační teorém*. Tyto prognózy vyplývají z pozice každého člena páru mezi sourozenci a jejich pohlavím. Podle Tomana se sourozenecké vztahy přenášejí do vztahu k partnerovi, který je tím lepší a trvalejší, čím více se u obou partnerů blíží vztahům, které měli v primární rodině. To platí i pro ostatní sociální vztahy a situace, zejména pro přátelství (Toman 2002, str. 81).

Dle Tomanovy teorie je optimální *komplementární vztah*, ve kterém se partneři vzájemně doplňují, a tento vztah odpovídá vztahu, který měli vůči svým sourozencům. Vzájemným doplněním představují pro sebe partneři tu sourozeneckou pozici, na kterou byli ve své původní rodině zvyklí. Na příslušnou pozici si pak nemusejí nově zvykat ani se do ní stylizovat. (Pokud je starší sestra zvyklá pečovat o mladšího bratra a mladší bratr sestry zase navyklý o sobě nechat rozhodovat svou starší sestru.) *Částečně komplementární vztah je takový*, kdy každý z partnerů prožívá několik sourozeneckých vztahů a alespoň některý z nich odpovídá alespoň jednomu ze vztahů druhého partnera. Pokud se v partnerském vztahu nedoplňuje pořadí mezi sourozenci ani pohlaví, jedná se o *vztah nekomplementární* (Toman podle Nováka 2007, str. 79-80).

3 Žárlivost

3.1 Žárlivost a závist

V běžném jazyce, ale i při výzkumu a teorii, může dojít k záměně a propojení dvou pojmů, totiž žárlivosti a závisti. Řekne-li se „Žárlí na Tomovo nové auto“, má slovo „žárlivý“ vedlejší význam. Tato situace a jí obdobné však popisují „závist“ (Smith, Kim & Parrot, 1988 podle White, Mullen, 1989, str. 22).

Na otázku co je to žárlivost se snaží odpovědět nejedna vědecká studie. Jejich definice a konceptualizace však nejsou jednotné. *„Psychologické definice žárlivosti se dělí podle toho, zda zdůrazňují emocionální, kognitivní a behaviorální aspekty žárlivosti nebo její situační podmíněnost. Také se liší v interpretaci důvodů žárlivosti – z tohoto hlediska se některé z definic rozpadají do pěti skupin:“*1. Žárlivost jako spuštění instinktu, 2. Žárlivost jako adaptivní evoluční reakce na hrozbu možné nevěry, 3. Žárlivost jako reakce na ohrožení partnerství, 4. Žárlivost jako důsledek majetnictví, exkluzivity partnerství a rivality 5. Žárlivost jako reakce na ohrožení sebehodnocení (Kateřina Klapilová 2005, str. 5-7). V této práci se budu zabývat žárlivostí partnerskou tak, jak může být indukována v závislosti na různých sourozeneckých pozicích.

3.2 Žárlivost a teorie pole

V úvodu této kapitoly bych ráda uvedla Lewinovu teorii pole, jelikož Kurt Lewin byl pravděpodobně prvním sociálním psychologem, který provedl teoretickou analýzu žárlivosti. Lewin aplikoval svoji teorii pole na výzkum žárlivosti a zjistil, že žárlivost je snadno vyvolávána v manželství právě překrýváním oblastí v „životním prostoru“ partnerů kvůli tendenci lásky aby obsáhla vše (Lewin 1948 podle Buunka 1991, str. 149). Životní prostor se podle Lewina skládá z osoby a z psychologického okolí, které ji obklopuje. Lewinova teorie pole představuje osobnost jako dynamickou soustavu v silovém poli. Kreslí mapu životního prostoru jedince a zároveň názorně ukazuje síly, které v tomto prostoru působí. Kruhem označuje osobu, která je obklopena eliptickým polem – psychologickým okolím. Osoba a psychologické okolí spolu tvoří životní prostor, mimo který leží vnější obal. Pomocí topologických (jeho pojmy jsou vyjádřeny v prostorových výrazech) dimenzí a znaků životního prostoru vysvětluje Lewin intrapersonální dynamiku a vzájemnou závislost osoby a okolí.

3.3 Partnerská žárlivost

Podle G. R. Whitea a P. E. Mullen je romantická žárlivost (vyskytující se v partnerských a sexuálních vztazích) „komplexem myšlenek, emocí a činů, které jsou následkem ztráty či ohrožení sebeúcty a/nebo existence či kvality romantického vztahu. Vnímaná ztráta nebo ohrožení vzniká vnímáním skutečné nebo potenciální romantické náklonnosti mezi naším partnerem a (možná i imaginárním) rivalem“ (White a Mullen, 1989, str. 27).

Žárlivost v jejich pojetí tak představuje komplex, tedy celek složený ze vzájemné vztazených částí. Ztráta nebo ohrožení se v první řadě dotkne nejprve já (samotného já dané osoby) než vztahu. Žárlivý člověk hodnotí vztahy mezi já, partnerem a rivalem, a to i v případě, když je rival pouhou iluzí. Žárlivý jedinec jedná tak, jako by byl rival přítomen, proto jsou tyto situace sociálními situacemi. Činy a pocity žárlivého člověka se mohou jevit jako racionální. Žárlivost se často zakládá na očekávání, že se rivalský vztah teprve utvoří, proto je vnímání možností jeho rozvinutí stejně silné, jako je vnímání již existujícího rivalského vztahu. V situaci, kdy neexistuje žádná partnerská láska mezi žárlivou osobou a osobou milovanou (případ neopětované lásky), se pocit ohrožení týká především sebeúcty. Může se dokonce stát, že si žárlivý jedinec představuje, že romantický vztah skutečně existuje. Rivalský vztah může kvalitu primárního vztahu ohrozit či poškodit, a to i bez toho, aby vztah byl ukončen. Může vést ke snížení vzájemné důvěry partnerů, porušit emocionální podporu i ohrozit pocit jedinečnosti vztahu (Constantine, 1986; Simmel, 1950 podle White a Mullen, 1989, str. 29). Termín „partnerský vztah“ má poukazovat na ty druhy vztahů, které v sobě nesou směsici různých druhů lásky, ať se již jedná o lásku vášnivou či soucitnou. Způsob, kterým se žárlivost rozvíjí a odehrává, je ovlivněn touto směsí, která v daném vztahu převažuje (Hendrick & Hendrick, 1986 podle White a Mullen 1989, str. 29).

Tito autoři zároveň hovoří o žárlivosti jako o souboru čtyř emocí, kterými jsou: hněv, zármutek, závist a překvapení. O žárlivosti mluví jako o komplexu emocí, myšlenek a chování, který je stabilní a charakterizován jako vzorec. Žárlivá osoba může ale v průběhu času vykazovat různé vzorce, tím ale neexistuje jediný vzorek emocí, myšlenek a chování, který by byl žárlivostí.

Bram P. Buunk žárlivost stručněji definuje jako negativní odpověď na aktuální, domnělé nebo potenciální emoční či sexuální zapletení se partnera s někým jiným (Buunk a Bringle, 1987 podle Buunk 1997). Buunk dělí žárlivost na několik typů: *reactive* (reaktivní, tedy samotnou reakci na vztah partnera se třetí osobou), *preventive* (preventivní, kdy jedinec

přehnaně reaguje na sebemenší náznaky zájmu partnera o třetí osobu) a nakonec *anxious* (neboli úzkostlivou, která u jedince vyvolává aktivní kognitivní proces představ partnera ve vztahu s jinou osobou a více či méně vede k obsedantní (vtírané, nezávislé na vůli postiženého) úzkosti, rozrušení a strachu (Buunk, 1997).

3.4 Žárlivost z perspektivy evoluční psychologie

Evoluční psychologie se snaží o vysvětlení lidského chování a psychiky pomocí působení selektivních tlaků na naše předky. Žárlivost, která se objevuje v souvislosti se sexuálním vztahem partnera, má mít jisté evoluční výhody. Vede totiž k chování, které má za cíl získání co největšího majetnictví partnera, a tím zajišťuje šíření vlastních genů jedince namísto genů rivala (Daly a spol. 1982 podle Klapilové 2005).

Teorie rodičovské investice se týká úsilí, které musí rodiče vynaložit na zplodění potomka a péči o něj. Díky němu ubývá budoucího reprodukčního potenciálu (Trivers, 1972; Wilson, 1975 podle White a Mullen 1989, str. 88). Jelikož s plozením a péčí o potomka ubývá energie na plození potomků dalších, je tato investice vysoká, a proto je pro rodiče evolučně výhodné zabezpečit přežití současných potomků. Geny rodičů, kteří takto jednají, se tímto pravděpodobněji předají dál.

Jelikož samice savců mají dosti omezený počet vajíček a přenášejí své geny právě jejich prostřednictvím, je pro ně důležité zajistit, aby jejich potomci, kterých je relativně málo, přežili. Mateřská investice je u nich vysoká kvůli době těhotenství a porodu. Spermatu je ale nepoměrně více než mateřských vajíček, proto samci ze sociobiologického pohledu volí jinou reprodukční strategii. Pro zajištění přežití svých genů se snaží zplodit co nejvíce potomků. Do výchovy potomků pak nemohou vkládat příliš mnoho investic, energii přesouvají na oplodňování. Podle teorie evoluční psychologie tak samci mezi sebou soupeří o přístup k samicím a samice se snaží zajistit co největší otcovskou investici ze strany samce.

Větší rodičovská investice ale s sebou nese problém jistoty otcovství. Díky porodu samice vždy poznají, že narozená mláďata, do kterých investují, jsou jejich vlastní. Samci žádnou takovou jistotu nemají. Samec vždy riskuje, že bude investovat do mláďat jiného samce a tím i do jeho genů. Pro investici do mláďat potřebuje mít relativně vysokou jistotu svého otcovství. Symons 1979 (podle White a Mullen 1989, str. 91) vysvětluje samčí žárlivost takto: *základní funkcí samčí žárlivosti je zvýšit pravděpodobnost, že jeho žena počne jeho vlastní a nikoli cizí mláďě*. U mužů se tak vyvinul mechanismus sexuální žárlivosti. Podle tzv. Error Management Theory se mužům dokonce vyplatí víckrát žárlit bezdůvodně, než

nežárlit v tu pravou chvíli a následkem toho investovat do výchovy cizího dítěte (Haselton, 2007).

Žárlivost u žen má podle evoluční teorie jinou funkci. Vzhledem k tomu, že mají jistotu mateřství, má žárlivost žen zabránit ztrátě vztahu a tudíž i ztrátě partnerových investic do jejího potomka. Není tedy obrácena pouze proti sexuální nevěře partnera. Ženská žárlivost je doprovázena emocemi jako strach a úzkost (White a Mullen 1989, str. 95).

Tuto teorii podpořily i studie Busse a spol. (1992), který testoval mezipohlavní rozdíly v žárlivosti, když zjišťoval, zda jedince více rozruší partnerova sexuální nebo emoční nevěra. Výsledky studie jednoznačně prokázaly rozdíly v žárlivosti mužů a žen, když 60% mužů uvedlo, že by je více rozrušila partnerčina potencionální sexuální nevěra, zatímco žen bylo stejného názoru pouhých 17%. Naproti tomu 83% žen uvedlo větší rozrušení z potencionální partnerovy emoční náklonnosti k rivalce.

Buunk a kol. (1996), který se mezipohlavní rozdíly žárlivosti rozhodl zkoumat napříč jednotlivými kulturami, dospěl k obdobným názorům. I v jeho studii vykazovali muži z Německa, Holandska a Spojených států vyšší míru rozrušení z potencionální sexuální nevěry partnerky, zatímco ženy ze stejných států naopak větší rozrušení z představy, že by se jejich partner zamiloval do jiné ženy.

Podle perspektivy evoluční psychologie je tedy možné rozdílně definovat žárlivost u mužů a u žen s ohledem na její rozdílnou funkci, ne její celkovou míru. Má to být mechanismus zabraňující ženě v nevěře, má chránit partnerství před rozpadem a zabraňovat ztrátě investic partnera.

3.5 Sourozenecká rivalita jako předchůdce žárlivosti v dospělosti

Oblast vlivu sourozenecké žárlivosti na žárlivost v partnerství není dostatečně zmapována. White a Mullen (1989, str. 127) usuzují, že pokud sourozenecké rivalství podmiňuje dospělou žárlivost, měli by být prvorození v partnerském vztahu více žárliví, jelikož dle jejich názoru více projevují žárlivost sourozeneckou (žárlí na mladšího sourozence a péči mu věnovanou).

Tento názor však nesdílí Bram Buunk (1997), který ve své studii zjistil, že prostřední děti a „benjamínci“ jsou více žárliví s ohledem na výše zmíněné tři typy partnerské žárlivosti (reaktivní, preventivní, úzkostlivou) než prvorození, a jedináčci vykazují o něco nižší míru žárlivost než prvorození. Jak k tomuto závěru dospěl? Buunk ve svém výzkumu porovnával

míru žárlivosti nejen s pořadím narození, ale i s osobnostními charakteristikami probandů a s mírou attachmentu.

3.6 Vliv attachmentu na míru žárlivosti

John Bowlby (1953, str. 201-202) vychází ve své teorii z rodiny jako důležité primární skupiny, které je dítě součástí. Tento autor se mnoho let zabýval deprivací dítěte v raném dětství ze strany matky a zkoumal její efekt na vývoj dítěte.

Pod pojmem „mateřské deprivace“ (maternal deprivation) se skrývá několik různých druhů deprivace, které vedou k podobnému efektu.

- a) Pokud je dítě odděleno od matky nebo jiné, jí nahrazující pečující osoby, a dáno do náhradní instituce kde se mu nedostává dostatečné mateřské péče.
- b) Pokud se dítěti ve vlastním domově nedostává dostatečné péče od matky nebo jiné, matku nahrazující pečující osoby ani tyto potřebné interakce nezískává od ostatních přítomných osob.
- c) V případě, že dítě v raném dětství zažilo sérii separací od matky a/nebo jí nahrazující pečující osoby ke které si dítě vytvořilo vazbu attachmentu.

Attachment je chápán jako oboustranný dynamický vztah a primární interpersonální citová vazba. Ve většině institučních výchovách dětí (u nás např. kojenecké ústavy, jesle), se u dítěte během dne vystřídá několik pečovatелů, kteří mají odpovědnost za několik dětí najednou. Za těchto okolností nemá nikdo z pečovatелů dostatek prostoru na to, aby každému z dětí věnoval dostatečnou péči a ani se nemůže řádně seznámit s konkrétními projevy chování jednotlivých dětí. Tím mnoho sociálních signálů, které děti vysílají, je nezaznamenáno a nereaguje se na ně.

Jak uvádí Václav Břicháček (2009), dítě je již od svého příchodu na svět vybaveno předpoklady pro sociální a emoční vývoj. Pokud by sociální interakce s okolím nebyla podněcována, a podporována, docházelo by k závažným a riskantním poruchám vývoje. Některé studie podle Bowlbyho (1953) ukázaly, že tato citová deprivace v raném dětství zapříčiňuje retardaci ve vývoji daného dítěte, přičemž nejvíce zasaženy jsou vývoj jazyka a sociální vývoj.

Vztah dítěte s pečovatelem může podle některých studií ovlivnit jeho vztah s partnerem v dospělosti. Hazan a Diamond (2000) poukázaly na vliv attachmentu v partnerských vztazích. Mechanismus, který podle nich vytváří trvalé pouto mezi dvěma jedinci a napomáhá

k tomu, aby dítě přežilo, je právě attachment - jako pouto mezi matkou a dítětem. Stejně pouto pak drží pohromadě i partnery, kteří o dítě pečují (Hazan a Zeifman, 1999 podle Hazan a Diamond, 2000).

Bowlby rozlišil teorii attachmentu od jiných sociálních vazeb tím, že definoval čtyři pro něj typické rysy: vyhledávání a udržování fyzické blízkosti, vyhledávání útěchy a pomoci, zažívání nepříjemných pocitů v případě separace a spoléhání na vztažnou osobu jako na zdroj bezpečí. V období dětství je toto chování směřováno téměř výlučně k pečující osobě. Přestože děti vyhledávají kontakt i s jinými lidmi, jen málokdy budou děti k jiné než k pro ně vztažné osobě vykazovat všechny čtyři zmíněné rysy chování. V období dospělosti se pak tyto stejné rysy chování přeměrují na partnera. Přestože dospělí, stejně jako děti vyhledávají přítomnost různých osob a těší se z ní, nedá se většina z těchto vztahů klasifikovat jako vazba attachmentu. Ty, které takto popsat lze, obsahují všechny čtyři komponenty a jsou téměř výlučně vztahy partnerskými. Jak popisují i další studie (Fraley a Davis, 1997; Hazan a Zeifman 1994 podle Hazan a Diamond 2000).

Knobloch a spol. (2001) se domnívali, že pro pochopení žárlivosti v partnerských vztazích je vhodná perspektiva vývoje vztahu. Zejména pak zkušenost nejistoty a důvěry (intimita) jako dvou indikátorů vývoje vztahu, které se často vyskytují u lidské tendence k žárlivosti.

Ve své studii autoři zkoumali také vliv attachmentu na žárlivost. Dle jejich očekávání vztahová nejistota výrazně souvisela s kognitivní žárlivostí (vliv podezírání na zkušenost se žárlivostí), zatímco důvěra úzce souvisela s žárlivostí emoční (afektivní reakce na reálného nebo domnělého rivala). Také obava z attachmentu měla přímý pozitivní vliv na emoční žárlivost. Perspektiva attachmentu a jeho vlivu na žárlivost soudí, že žárlivost vzniká z celkového očekávání od vztahu. Podle teorie attachmentu (Bowlby, 1973 podle Knobloch a spol. 2001) utvářejí interakce dítěte s jeho pečovatelem v dítěti jeho vlastní mentální reprezentace sebe sama i druhých. Tyto mentální reprezentace se aktivují, jakmile dojde k ohrožení vztahů. Tak jsou specifické lidské emoční a behaviorální reakce na toto ohrožení formovány očekáváním od vztahu. Strach o daný vztah zvyšuje lidskou žárlivost, jak ukazují i další výzkumy (Buunk 1997; Guerrero 1998; Sharpsteen & Kirkpatrick 1997 podle Knobloch a spol. 2001).

Bram Buunk (1997) ve svém výzkumu porovnával míru žárlivosti probandů mezi jiným i s mírou attachmentu (bazálního přilnutí, primární citovou vazbou), které se jim v dětství dostalo. Vycházel z předpokladu, že prvorození a jedináčci, na rozdíl od dalších sourozenců, zažívali toto jako výhradní, nemuseli se o něj dělit s dalšími sourozenci. Bazální přilnutí může být podle Buunka pocíťováno jako exklusivní láska. V partnerském vztahu, jako taktěž v interpersonální citové vazbě, bude míra attachmentu „získaná“ v dětství určovat míru žárlivosti v partnerství. Čím větší byla v dětství exklusivita rodičovské lásky a pozornosti, tím menší bude partnerská žárlivost. Na základě této teorie interpretuje Buunk vyšší žárlivost „benjamíků“ než prvorozených a jedináčků.

I my v našem výzkumu vycházíme z vlivu attachmentu na míru žárlivosti v partnerství.

Empirická část

4 Cíl práce

Tato práce se zabývá vztahem pořadí narození a žárlivosti v partnerském vztahu. Navazuje na předešlou studii (Buunk, 1997), ve které bylo zjištěno, že míra attachmentu získaná v období raného dětství má vliv na pozdější žárlivost v partnerském vztahu. Tato míra attachmentu je podle Buunka závislá na pořadí narození. Jinými autory není tato oblast dostatečně zmapována. Většina studií týkajících se pořadí narození jej zkoumá ve vztahu s osobnostními charakteristikami (např: Price 1969; Mac Donald 1971; Roodin a Vaught 1972; Michalski a Shackelford 2002). Ohledně partnerských vztahů byly publikovány studie srovnávající vliv pořadí narození na sexuální strategie jedince (Michalski a Shackelford 2001) či vztahy (Salmon, 2002) a jiné. Jejich výsledky však nejsou jednotné, přestože se často shodují na společných znacích typických pro prvorozené, pro ostatní sourozence již toto neplatí. Mnohé z těchto studií jsou inspirovány Sullowayovým „principem rodinné niky“, tedy sourozeneckou diferenciací sledující co nejintenzivnější pozornost rodičů.

Mým záměrem bylo otestovat Buunkem sestavený dotazník v českém prostředí. Na rozdíl od Buunka, který probandy rekrutoval z řad televizních diváků národní holandské televize (zde se nabízí otázka, jaká cílová skupina obyvatel zmíněnou televizní stanicí sleduje, kdo k ní naopak nemá přístup?), je můj vzorek z řad klientek gynekologických ordinací a jejich partnerů.

5 Materiál a metody

5.1 Soubor osob

Kompletní informace o pořadí narození a vyplněné dotazníky pro účely mé bakalářské práce byly získány od 133 probandů, z toho 68 bylo žen a 65 mužů. Průměrný věk respondentek činil 26,4 let, respondentů 27,5. Průměrná délka vztahu byla 5,2 let (max =12, min=2,5). Páry se nejprve tři měsíce účastnily longitudinální části projektu, závěrečné sezení s výzkumným týmem jich absolvovalo 87.

Probandi byli z řad klientek gynekologických ordinací a jejich partnerů. Nábor probíhal prostřednictvím posterů a letáků v 25 pražských gynekologických ordinacích v různých čtvrtích města na základě dobrovolnosti. Jedná se o příležitostný (někdy též libovolný) výběr vzorku (Ferjenčík, 2000). Podmínkou pro účast na výzkumu byl u žen věk 18-35 let, u mužů pak 18-40 let. Jejich vztah musel trvat minimálně dva roky, přičemž partneři spolu museli nejméně rok bydlet ve společné domácnosti. Páry musely být bezdětné. Daná kritéria byla stanovena kvůli hlavnímu zaměření celého výzkumného projektu zaměřeného na sledování vlivu menstruačního cyklu na různé aspekty partnerského soužití – sexuálního soužití páru, žárlivosti, trávení volného času, chování partnera k partnerce, měnící se přitažlivost a sexuální apetence ženy aj. Věkový limit žen tak kopíruje hlavní část jejich reprodukčního období, věkový limit mužů průměrný věkový rozestup mezi partnery. Požadovaná minimální délka vztahu zaručuje odeznění fáze zamilovanosti, bydlení ve společné domácnosti zbavuje probandy studentských partnerských problémů týkajících se sexuálních aktivit a do výzkumu tak nevstupují další faktory. Přítomnost dětí by mohla mít vliv na podobu vztahu i frekvenci sexuálních aktivit partnerů.

5.2 Sběr dat

Jedná se o kvantitativní výzkum zjišťující vztah mezi vybranými proměnnými. Relevantní data byla pro lepší kvantifikaci nasbírána prostřednictvím standardizovaných dotazníků, které probandi vyplňovali v rámci závěrečných sezení projektu. Jednak pomocí metody určování míry žárlivosti, kdy probandi zodpovídali tři otázky posuzující jejich postoj k žárlivosti. Na stupnici 1-7 (1= ne, vůbec; 7= ano, velmi) hodnotili, do jaké míry jsou žárliví a do jaké míry je žárlivý jejich partner. Na stejné stupnici pak měli následně uvést, zda žárlivost považují za vlastnost zcela pozitivní (1) až za vlastnost zcela negativní (7).

Dalším dotazníkem, který jsem pro svoji práci použila, je dotazník ASJS (The Anticipated Sexual Jealousy Scale) sestavený B. P. Buunkem (1997). Tento dotazník byl požíván i v dalších studiích a ukazuje se jako vhodný nástroj k hodnocení žárlivosti. Určuje míru negativní emoční odpovědi jedince na různé varianty sexuálně zabarveného chování jeho partnera s jinou osobou. Probandi tak měli na stupnici 1-9 (1= extrémně potěšen/a; 9= extrémně rozrušen/a) určit, jak by se cítili, kdyby se dozvěděli, že jejich partner/partnerka s někým jiným: flirtoval, měl pohlavní styk, eroticky se mazlil, měl dlouhodobý sexuální vztah, zamiloval se. Vyplnění tohoto dotazníku trvá jednu až dvě minuty. Jeho administrace umožňuje vytvoření jednoduchého sumárního skóre (Davies 1998, str. 432-433).

Z informací, které probandi o sobě uvedli v základním dotazníku určeném na zjišťování sociodemografických údajů, jsem použila rok jejich narození a rok narození jejich sourozenců (mají-li nějaké). Prostřednictvím e-mailu jsem se na stejnou otázku dotazovala ještě jednou, jelikož ne od všech probandů byly tyto údaje dostupné (na počátku výzkumu nebyly tyto otázky do dotazníků zařazeny).

Do výzkumu vstupovali všichni probandi dobrovolně a svoji účast na něm mohli kdykoli a bez udání důvodů ukončit. Byli informováni o průběhu výzkumu, při závěrečném sezení podepisovali informovaný souhlas a byli obeznámeni se všemi cíly a smyslem výzkumu. Slovně i písemně byli probandi ujištěni, že pořízené materiály budou použity pouze pro výzkumné účely při zajištění důvěrnosti informací o účastnících. Všichni účastníci byli vedeni pod kódy složených z písmen jejich jmen a příjmení, skutečná jména probandů nebyla v rámci ochrany osobních údajů nikde uváděna. Závěrečné interview i vyplňování dotazníků absolvoval každý z partnerů pro zachování diskrétnosti odděleně. Výzkumný tým se snažil zajistit příjemné a nestresové prostředí včetně občerstvení po celou dobu závěrečného sezení.

6. Analýza dat

Z roku narození probandů a jejich sourozenců jsem určila jejich pořadí narození. Provedla jsem deskriptivní analýzu vzorku, na základě početnosti jednotlivých skupin (prvorození, prostřední sourozenci, poslední narození – dále pro jednoduchost „benjamínci“, jedináčci) jsme se rozhodli kategorie dělit pouze na tři. Ve skupině prostředních dětí by nebylo dostatečné množství probandů, proto jsme je z analýzy vyřadili. Jednalo se o tři jedince. Jako pseudo-prvorození byli označeni ti jedinci, kteří měli od svých starších sourozenců věkový rozestup větší než pět let. To z toho důvodu, že při věkovém odstupe sourozenců kolem pěti let se starší dítě dovede lépe vypořádat s příchodem mladšího sourozence a necítí tak silné ohrožení, pociťuje svoji pozici jako jistou. Věkový odstup nad šest let začíná podle Tomana (2002) vytvářet nová sourozenecká pořadí.

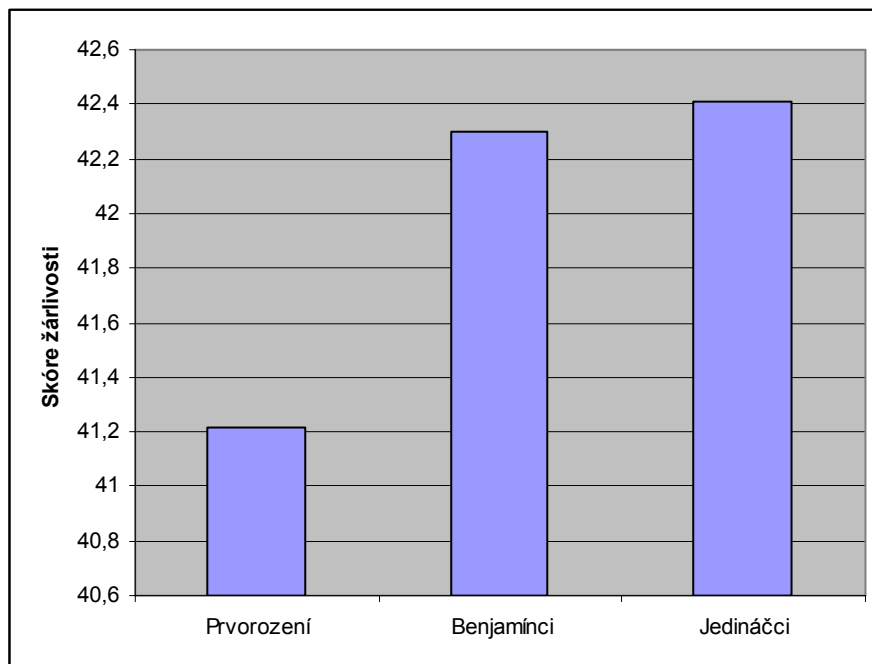
Data získaná z dotazníků byla analyzována pomocí statistického programu Statistica 8.1 za pomoci vedoucího mé práce Mgr. Jana Havlíčka PhD. Analýzy byly prováděny pomocí analýzy variace (ANOVA), do níž jako nezávislá proměnná vstupoval faktor pořadí narození a pohlaví. Jako závislá proměnná pak vstupoval výsledný skóre z dotazníku žárlivosti, případně subjektivní hodnocení žárlivosti, hodnocení žárlivosti partnera a postoj k žárlivosti. Pokud byl hlavní efekt či jeho interakce statisticky signifikantní, použili jsme k rovnání rozdílů mezi jednotlivými pořadí narození (případně muži a ženami) Fisherův LSD post-hoc test. Analýzy byly prováděny třemi způsoby. V prvním byli pseudo-prvorození zahrnuti mezi prvorozené, ve druhém se operovalo se skutečným pořadím narození, tj. kategorie pseudo-prvorozených nebyla zahrnuta pod prvorozené a vstupovali do analýzy podle svého skutečného pořadí narození, tedy jako prostřední děti nebo „benjamínci“. Ve třetím typu analýzy byli pseudo-prvorození z analýzy zcela vyloučeni. Tento krok byl činěn z toho důvodu, aby se zjistilo, jestli pseudo-prvorození výsledky nezkreslují.

7. Výsledky

V **prvním typu klasifikace**, do kterého byli zahrnuti pseudo-prvorození pod prvorozené, byl zjištěn signifikantní vliv pořadí narození na míru žárlivosti hodnocenou dotazníkem ASJS ($F_{2, 127} = 3,49$; $p=0,03$). Pomocí post hoc testu bylo zjištěno nižší skóre žárlivosti u prvorozených v porovnání s „benjamínky“ ($p=0,05$) a jedináčky ($p=0,02$). Rozdíl žárlivosti u „benjamíků“ a jedináček však nebyl statisticky významný.

V hodnocení subjektivně uváděné míry jak vlastní tak i partnerovy žárlivosti a postoje k žárlivosti nebyly zjištěny signifikantní rozdíly s ohledem na pořadí narození. Muži ale o sobě uváděli, že jsou méně žárliví než ženy ($F_{1, 127} = 22,1$; $p<0,001$).

Graf 1. Vliv pořadí narození na míru žárlivosti podle 1. typu klasifikace.

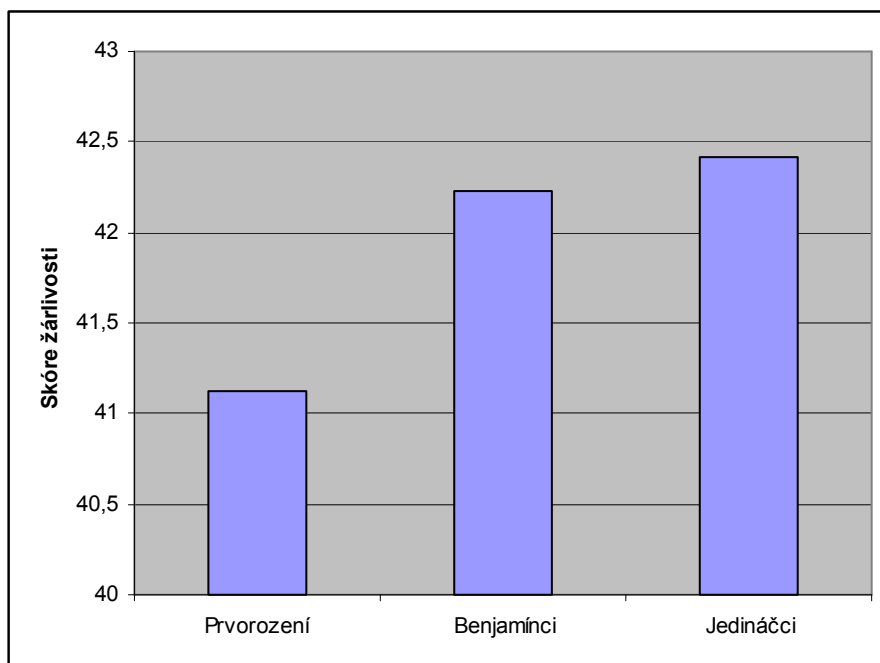

Tab.1: Počty mužů a žen v jednotlivých kategoriích pořadí narození pro první typ klasifikace

pohlaví	pořadí narození	počet =N
muž	prvorozený	33
muž	benjamínek	14
muž	jedináček	18
žena	prvorozená	36
žena	benjamínek	16
žena	jedináček	16

Ve druhém typu klasifikace, kde se vycházelo ze skutečného pořadí narození a pseudo-prvorození byli hodnoceni jako prostřední děti nebo „benjamínci“, byl opět nalezen efekt pořadí narození na míru žárlivosti ($F_{2, 116} = 3,35$; $p=0,04$). Pomocí post-hoc testu byla zjištěna nižší míra žárlivosti u prvorozených v porovnání „benjamínky“ ($p=0,04$) a jedináčky ($p=0,02$). U subjektivně hodnocené míry žárlivosti byl zjištěn jak efekt pořadí narození ($F_{2, 116} = 3,26$; $p=0,04$), tak podobně jako v předchozím typu klasifikace i efekt pohlaví ($F_{1, 116} = 24,1$; $p<0,001$). Muži opět uváděli nižší míru žárlivosti než ženy. Co se týče pořadí narození, „benjamínci“ uváděli nižší míru žárlivosti, a to jak oproti prvorozeným ($p=0,05$), tak i jedináčkům ($p=0,01$). U hodnocení žárlivosti partnera a postoje k žárlivosti nebyl zjištěn signifikantní efekt.

Graf 2. Vliv pořadí narození na míru žárlivosti podle 2. typu klasifikace

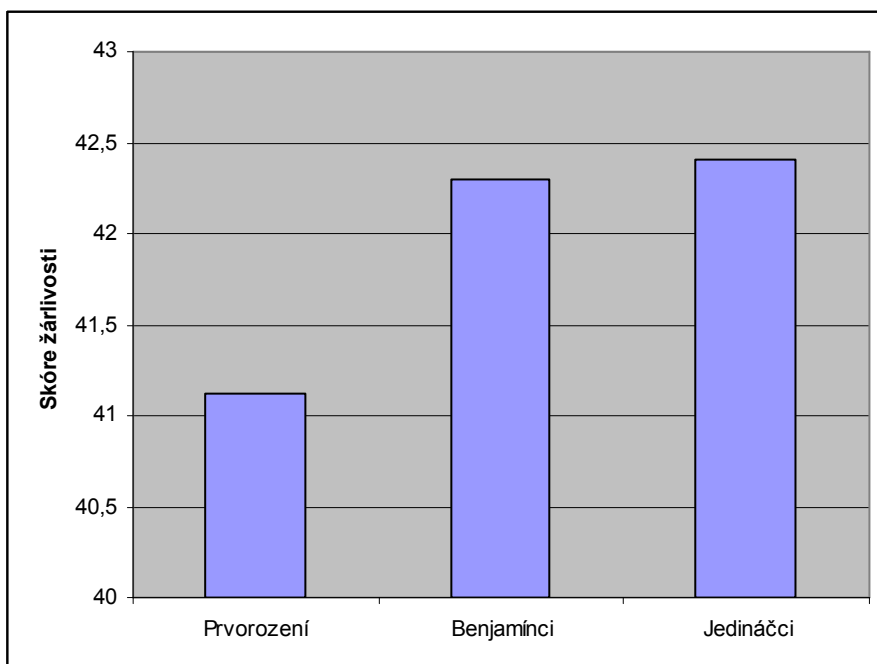

Tab.2: Počty mužů a žen v jednotlivých kategoriích pořadí narození pro druhý typ klasifikace

pohlaví	pořadí narození	počet = N
muž	prvorozený	22
muž	benjamínek	19
muž	jedináček	18
žena	prvorozená	26
žena	benjamínek	21
žena	jedináček	16

Ve třetím typu klasifikace byli pseudo-prvorození ze vzorku vyloučeni. I v tomto typu byl zjištěn efekt pořadí narození na míru žárlivosti ($F_{2, 106} = 3,24; p=0,04$). Pomocí post-hoc testu byla zjištěna nižší míra žárlivosti u prvorozených v porovnání s „benjamínky“ ($p=0,05$) a s jedináčky ($p=0,03$). Tedy obdobně jako v předchozích dvou typech klasifikace. V hodnocení subjektivně uváděné míry žárlivosti muži opět uváděli nižší míru žárlivosti než ženy ($F_{1, 116} = 20,3; p<0.001$). V hodnocení partnerovy žárlivosti a postoje k žárlivosti nebyly zjištěny signifikantní rozdíly s ohledem na pořadí narození.

Graf 3. Vliv pořadí narození na míru žárlivosti podle 3. typu klasifikace

Tab.3: Počty mužů a žen pro jednotlivé kategorie pořadí narození pro třetí typ klasifikace

pohlaví	pořadí narození	počet = N
muž	prvorozený	22
muž	benjamínek	14
muž	jedináček	18
žena	prvorozená	26
žena	benjamínek	16
žena	jedináček	16

Diskuse

Výzkum, který je uveden v této bakalářské práci, testuje vztah pořadí narození a žárlivosti v partnerském vztahu. Z analýzy dat vyplynulo, že u námi vytvořených souborů byla prokázána souvislost mezi pořadím narození a mírou žárlivosti hodnocenou dotazníkem ASJS. Ve všech třech typech klasifikace (1. typ pseudo-prvorození zahrnutí pod prvorozené, 2. typ skutečné pořadí narození, 3. typ pseudo-prvorození ze vzorku vyloučení) vykazovali prvorození nižší míru žárlivosti než „benjamínci“ a jedináčci. Rozdíl žárlivosti mezi „benjamínky“ a jedináčky nebyl statisticky významný.

V hodnocení subjektivně uváděné míry jak vlastní tak i partnerovy žárlivosti a postoje k žárlivosti nebyly u 1. a 3. typu klasifikace zjištěny signifikantní rozdíly s ohledem na pořadí narození. U 2. typu klasifikace uváděli „benjamínci“ nižší míru žárlivosti, a to jak oproti prvorozeným ($p=0,05$), tak i jedináčkům ($p=0,01$). Muži o sobě uváděli, že jsou méně žárliví než ženy.

Předchozí výzkumy zaměřené na vztah pořadí narození a míru žárlivosti v partnerství provedl B. P. Buunk (1997). Tato oblast není jinými autory dostatečně zmapována. Mnozí autoři soudí, že pořadí narození má vliv na osobnostní charakteristiky člověka. Alfred Adler (1997/1958) poukazoval na úzké propojení rané socializace v rodině s pořadím narození sourozenců. Frank Sulloway (1996) ve svém „principu rodinné niky“ se domnívá, že sourozenci se od sebe snaží co nejvíce odlišovat, aby tak maximalizovali rodičovské investice. Díky své specializaci si zajišťují rodičovskou pozornost. Tyto sourozenecké strategie jsou podle Sullowaye klíčem k pochopení rozdílů mezi sourozenci. Walter Toman (2002) v rámci sourozeneckých konstelací kladl důraz i na pohlaví sourozenců. Z těchto poznatků vyvozoval závěry o vhodné kombinaci partnerů s ohledem na jejich pořadí narození mezi sourozenci. Některé kombinace se tak, dle jeho názorů, k sobě hodí lépe než jiné.

Mnohé studie se zaměřily na testování vztahu pořadí narození na osobnostní charakteristiky (Price 1969; Mac Donald 1971; Roodin a Vaught 1972; Michalski a Shackelford 2002). Tyto studie nedospěly k jednotným názorům. Vykazují jistou shodu ve výsledcích týkajících se prvorozených, ale u ostatních sourozenců již jejich výsledky tak jednotné nejsou. Ohledně partnerských vztahů byly publikovány i studie srovnávající vliv pořadí narození na sexuální strategie jedince (Michalski a Shackelford 2001) Tato studie částečně podpořila Sullowayovy hypotézy když prokázala, že další děti („benjamínci“) si ve srovnání s prvorozenými přály mít v budoucnosti více sexuálních partnerů. Zároveň chtěly

mít děti v pozdějším věku než prvorození. Ve studii se však nepotvrdilo, že by další děti vykazovaly vyšší míru sociosexuality a chtěly vstupovat do manželství v pozdějším věku než prvorození. Vztahy v souvislosti s pořadím narození testovala (Salmon, 2002). Studie podpořila její hypotézu, že prostřední děti budou mít bližší vztah ke svým přátelům než ostatní sourozenecké pozice a ke své rodině budou vykazovat méně kladný postoj než prvorození a „benjamínci“. Ze studie prostřední děti zároveň vycházeli jako sourozenecká pozice s nejmenší tendencí k partnerské nevěře. Právě nevěra je jedním z dalších faktorů, který může ovlivňovat míru žárlivosti. Ať se již jedná o zkušenost s nevěrou jiných osob v minulosti, zkušenost s nevěrou některého z bývalých partnerů, zkušenost s nevěrou stávajícího partnera nebo zkušenost s vlastní nevěrou. Nevěra může být podobně jako žárlivost dělena na emocionální a sexuální (Buss, 2000; Shackelford a spol. 2002 podle Klapilové 2005).

Uvedené studie staví především na Sullowayových hypotézách o rozdílných osobnostních charakteristikách jedinců podle pořadí jejich narození. Většina těchto studií byla prováděna na studentské populaci, mnohdy pouze na studentech jedné konkrétní univerzity, někdy dokonce pouze na jednom pohlaví. Buunk (1997) ve své studii o vlivu pořadí narození na partnerskou žárlivost zohlednil faktor attachmentu. Neporovnával tak pouze pořadí narození probandů, jejich osobnostní charakteristiky a míru jejich žárlivosti, ale vycházel z předpokladu, že prvorození a především pak jedináčci budou vykazovat nižší míru žárlivosti než „benjamínci“, s ohledem na exkluzivitu lásky a pozornosti, kterou v dětství získali. Bazální přílnutí tak jedináčci a prvorození podle Buunkových výsledků prožívají jako výhradní a nemusejí se o ně s dalšími sourozenci dělit (dokud se tito nenarodí). Výsledky jeho studie této hypotéze odpovídají.

Vrátím-li se k výsledkům naší studie, byla podpořena hypotéza, že prvorození jsou méně žárliví než „benjamínci“. To samé ale již nelze uvést o jedináčcích, kteří vykazovali v zásadě stejnou míru žárlivosti jako „benjamínci“. Problémem našeho vzorku může být, že byl poměrně malý, tudíž jsme byli nuceni vyloučit prostřední narozené z analýz. U většího souboru by tato data byla jistě komplexnější a bylo by možné vytvořit více kategorií. Stejně tak je to i v případě pohlaví. U většího souboru by bylo možné testovat zvlášť nejen žárlivost jednotlivých sourozeneckých pozic, ale zohlednit i jejich pohlaví. Dále výsledky ukazují „jen“ míru celkové žárlivosti a ne její zaměřenost na jednotlivé podněty. V rámci širšího projektu ale probandi vyplňovali velké množství dotazníků týkajících se různých aspektů partnerského soužití a za daných podmínek nebylo možné jít v každé oblasti ještě více do hloubky. Je to

ovšem jistě námět na další podobnou a podrobnější práci. Pohlavní rozdíly v míře žárlivosti, podobně jako u jiných studií (Buunk a kol. 1996, Buunk 1997; Buss a kol. 1992), nebyly dle očekávání zjištěny. Na základě teorií evoluční psychologie se liší jejich funkce, ne míra. Přímé otázky na míru vlastní a partnerovy žárlivosti, stejně jako postoje k ní, ukázaly, že tato metoda není pro zjišťování míry žárlivosti vhodná. Vykazuje spíše všeobecnou společenskou tendenci hodnotit žárlivost v normách dané společnosti.

Co se samotného pořadí narození probandů týče, nebyli probandi instruováni, aby rozlišovali mezi vlastními a nevlastními sourozenci. Podle Sohniho (2004) mají všechny nově vznikající sourozenecké konstelace na jedince vliv. Výzkum Matějčka a Dytrycha (2002) prokázal význam jak vlastních, tak nevlastních sourozenců v poskytování sociální opory. Jednalo se tedy spíše o subjektivní pocit každého z probandů, jestli nevlastní sourozence mezi své sourozence zařadil, odrážející důležitost daného vztahu.

Příležitostný výběr, zvolený pro výběr vzorku, má svá úskalí ve výběru těch nejdostupnějších jedinců (Fejrenčík, 2000), výhodou popisovaného výzkumu však je, že nebyl prováděn pouze na studentech. Do gynekologických ordinací zavítají ženy různých socioekonomických skupin. Peněžitá odměna, která byla probandům vyplácena, zvyšovala navíc jejich motivaci k dokončení výzkumu. Mohla ovšem také motivovat do výzkumu vstoupit jen určitou skupinu populace.

Dotazníková metoda zvolená pro sběr dat byla doplněna o interview, které umožňovalo kladení doplňujících otázek i upřesnění formulací otázek tak, aby byly srozumitelné všem. Tím byla zajištěna větší věrohodnost dat. V rámci své bakalářské práce jsem však toto interview nezpracovávala. Pro podrobnější analýzu v rámci širšího výzkumného projektu je to však cenný zdroj.

Standardnost jako požadavek uniformního přístupu při zadávání testovaného materiálu byla ve výzkumu dodržena faktem, že všechny páry vyplňovaly stejné standardizované dotazníky. Pro všechny páry jsme se snažili zajistit shodné podmínky testování, které v naprosté většině případů probíhalo ve večerních hodinách. Místnosti, ve kterých probandi vyplňovali dotazníky a podstupovali interview, byly také pro všechny páry stejné. Během toho, co jedna osoba z páru absolvovala interview s hlavním výzkumníkem, byla druhá osoba focena či vyplňovala baterii dotazníkových testů – to vše za přítomnosti druhého, pomocného výzkumníka. Není však vyloučeno, že otázky na partnerskou žárlivost u probandů nevyvolají následnou diskuzi. Celkově je třeba dbát na to, jakým způsobem jsou výstupy takovýchto

výzkumů interpretovány širšímu publiku, obzvláště jsou-li jejich témata s oblibou přebírána populárním tiskem.

Využití dotazníkové metody zachovává objektivitu výzkumu v tom smyslu, že zaručuje jednoznačnost výsledků a eliminuje nebezpečí zkreslení dat výzkumníkem. Je však otázkou, do jaké míry uváděli probandi údaje ve shodě s realitou, zejména jednalo-li se o subjektivní hodnocení míry žárlivosti apod. Vždy záleží na tom, co jedinec považuje za velkou žárlivost a co naopak za malou, s kým svoji žárlivost porovnává. U otázek týkajících se potenciální nevěry partnera proband spekuluje, danou situaci si snaží představit, ale nebývá aktuálně reálná. V tomto případě může na jeho hodnocení mít vliv i jeho předchozí zkušenost s vlastní nevěrou nebo s nevěrou partnera.

Závěr

Provedená studie ukázala souvislost mezi žárlivostí v partnerském vztahu a pořadím narození partnerů. Naše hypotézy však byly podpořeny pouze částečně. Podle teorie vlivu attachmentu v dětství na míru žárlivosti v partnerství, ze které naše studie vychází, by nejmenší míru žárlivosti měli vykazovat jedináčci a prvorození, což se zcela nepotvrdilo. V naší studii sice prvorození vykazovali nejnižší míru žárlivosti, rozdíl žárlivosti mezi „benjamínky“ a jedináčky však nebyl zjištěn. Nepotvrzení nízké míry žárlivosti jedináčků však neznamena, že tato neexistuje. Předešlá studie zabývající se obdobnou tematikou byla prováděna v jiném státě a na jiném a větším vzorku populace. Tato tematika by si jistě zasloužila, aby jí byla věnována větší pozornost.

I jiné studie poukazují na vliv pořadí narození a různé osobnostní charakteristiky člověka. Přestože se jejich výsledky různí, je zřejmé, že sourozenectví hraje v životě člověka důležitou roli a má formující charakter. Sourozenecký vztah je pro člověka prvním vztahem s vrstevníky, je důležité jej ale vnímat v celém rodinném kontextu.

Seznam použité literatury

- Adler, A.: Psychologie dětí. Praha, Práh 1994.
- Bowlby, J. (1953): Child care and the Growth of Love. London, Pelican Books.
- Břicháček, V. (2009): Nezávazné úvahy o časné výchově. Sekce časné výchovy Psychologické společnosti. Brno, IV.
- Buunk, B. (1991): Jealousy in Close Relationships: An Exchange-Theoretical Perspective. The Psychology of Jealousy and Envy. The Guilford Press, New York.
- Buunk, B. (1997): Personality, Birth order and Attachment styles as related to various types of Jealousy. Elsevier Science Ltd. (997-106).
- Buunk, B. a kol. (1996): Sex differences in Jealousy in Evolutionary and Cultural Perspective: Tests From Netherlands, Germany, and the United States. Psychological Science. Vol. 7, No. 6, 359-363.
- Buss, D. a kol. (1992): Sex differences in Jealousy: Evolution, Physiology, and Psychology. Psychological science. Vol. 3, No. 4, 251-255.
- Davies C. M. a spol. (1998): Handbook of sexuality – Related meassures. SAGE Publications, California.
- Drapela V.J. (1997): Přehled teorií osobnosti. Praha, Portál (47-48).
- Finn, M. V. a spol. (1999): Growth and fluctuating asymmetry of stepchildren. Evolution and Human Behavior. Vol. 20.
- Ferjenčík, J. (2000): Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha, Portál.
- Green S. B., Salkind N. J. (2003): Using SPSS for Windows and Macintosh. Analyzing and understanding Data. Upper Saddle River, New Jersey.

- Haselton, M. G. (2007): Error management theory. In R. F. Baumeister & K.D. Vohs (Eds.) *Encyclopedia of Social Psychology* (Vol.1, 311-312). Thousand Oaks, CA:Sage
- Hazan, C. a Diamond L. (2000): The Place of Attachment in Human Mating. *Review of General Psychology*. Vol. 4, No. 2, 186-204.
- Horský, J., Seligová, M. (1997): *Rodina našich předků*. Praha, Nakladatelství LN.
- Jankowiak, W., Diderich, M. (2000): Sibling solidarity in a polygamous community in the USA: unpacking inclusive fitness. *Evolution and Human Behavior* 21 (125-139).
- Klapilová, K. (2005): Faktory ovlivňující mužskou žárlivost a strategie Mate-retention. Diplomová práce, Přírodovědecká fakulta UK, Praha.
- Knobloch, L. a spol. (2001): The role of relationship development and attachment in the experience of romantic jealousy. *Personal Relationships*, 8, 205-224.
- Křivohlavý, J. (2001): *Psychologie zdraví*. Praha, Portál.
- Leman, K. (1985): *Sourozenecké konstelace. Pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka*. Praha, Portál 2006.
- Lewis, B. (1975): Birth Order and Religiosity. *Psychological Reports*, 37, 809-810.
- MacDonald, A.P. (1971): Birth order and personality. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Vol. 36, No. 2, 171-176.
- Michalski, R., Shackelford, T. (2001): Birth order and sexual strategy. *Personality and individual differences* 33 (2002) 661-667.
- Michalski, R., Shackelford, T. (2002): An Attempted Replication of the Relationship between Birth Order and Personality. *Journal of Research in Personality* 36, 182-188.

- Matějček, Z. (2005): Výbor z díla. Univerzita Karlova v Praze, Naklad. Karolinum
- Matějček, Z., Dytrych Z. (2002): Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha, Grada Publishing a.s.
- Novák, T. (2007): Sourozenecké vztahy. Praha, Grada Publishing, a.s.
- Price, J. (1969): Personality differences within families: Comparison of adult brothers and sister. J. biosoc. Sci. 1, 177-205.
- Rohde, P. et al. (2003): Percieved parental favoritism, closeness to kin, and the rebel of the family The effects of birth order and sex. Evolution and Human Behavior 24, 261-276.
- Roodin, P., Vaught, G. (1972): Bitrh Order and Conservatism. Psychological Reports, 31, 814.
- Salmon, C. & Daly, M. (1998): The Impact of Birth Order on Familial Sentiment: Middelborns Are Different. Human Behavior and Evolution 19, 299-312.
- Schlippe, A., Schweitzer, J. (2006): Systemická terapie a poradenství. Brno, Cesta.
- Sobotková, I. (2001): Psychologie rodiny. Praha, Portál.
- Sohni, H. (2004): Geschwisterbeziehungen in Familien, Gruppen und in der Familientherapie. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Sulloway, F. J. (1996): Born to rebel. Birth order, Family dynamics and creative lives. Random House, Inc. New York.
- Toman, W. (2002): Familienkonstellationen, Ihr Einfluss auf den Menschen. Verlag C.H.Beck, München.

- Trivers, R.L. (1972): Parental investment and sexual selection.
- Výrost, Slaměník (1998): Aplikovaná sociální psychologie I. Praha, Portál.
- Willi, J. (1985): Koevolution. Die Kunst gemeinsamen Wachsens. Reinbek.
- White, G. L., Mullen P. E. (1989): Žárlivost - Teorie, výzkum a klinické strategie. Praha, TRITON 2006.